

KUR'AN-I KERİM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Durmuş*
İnönü Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Kur'ân, inananlar için bir yol gösterici olduğu gibi, aynı zamanda bilgi kaynağıdır. Bu nedenle Kur'ân'da yer alan bilgilerin, değişen zaman ve şartlara, öne çıkan ihtiyaç ve problemlere göre yeniden yorumlanması ve bu hususta Kur'ân'ın önerdiği çözümlere ulaşılması gerekmektedir. Zira, Müslümanın bu bilgi kaynağından tamamen bağımsız bir şekilde dünyasını inşa etmesi söz konusu değildir. Hareket noktasını bu anlayışın belirlediği insan, gerek bireysel, gerek sosyal ve gerekse insanlar arası ilişkilerinde Kur'ânî referanslara ihtiyaç duymaktadır.

Kur'ânî bilgiler, insan hayatının yalnızca bir yönünü değil, tüm yönlerini kuşatıcı bir mahiyet arz etmektedir. Bu özelliği dolayısıyla ki Kur'ân, inanan insanın hayatının her alan ve aşamasında zorunlu olarak kendisine yönelmesini ve gerekli çözümleri bulmak amacıyla, kendisini doğru okuma, anlama ve yorumlama çabası içinde olmasını istemektedir. Kur'ân muhtevası içinde yer alan bu alanlardan biri de, insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin ahlâkî, hukukî, sosyal, kültürel, savaş ve barış, adalet, ekonomik vb. boyutlarıdır. Bu boyutlar ise, kültür, uygarlık ve medeniyet konuları içinde yer almaktadır. Bu ilişkiler, çağımız insanının ferdî, sosyal ve uluslararası hayatında çok önemli bir yer tutmakta ve bizleri, bu konunun Kur'ânî boyutunu anlamaya zorlamaktadır. Bu sebeple toplumlararası ilişkilerin Kur'ânî boyutunu tam olarak bilmek ve özellikle günümüzde çok geniş bir yapı arz eden uluslararası ilişkilerin Müslüman toplumlar için ne kadar hayatî bir önem taşıdığını anlamaya çalışmak gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, muhatabı insanı ve insan gruplarını her konuda iyiye, güzele ve barışa yöneltmeyi hedeflemiş ve toplumların yaşadığı hayatın tüm yönlerinde mutlu olabilecekleri temel ilkeleri getirmiştir. Kur'ân'ın içeriğini bu yönüyle incelediğimizde; Allah-insan, insan-insan ve insan-eşya ilişkisinde genel ilkelerin verildiğini görmekteyiz. Kur'ân muhtevası içinde yer alan alanlardan bir diğeri de insan-insan ilişkisinin sosyal ve siyasî boyutudur.

Kur'ân'ın üzerinde önemle durduğu, insan-insan ilişkilerinde tarihi süreç içinde, genelde ahlâkî ve hukukî boyut öne çıkartılmıştır. Bunun nedeni, insanların

---

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlarının önemli bir yer tutmasından kaynaklanmaktadır. Kur'ân, bir taraftan, Allah ile insan arasında, temeli sevgi ve saygıya dayanan gönüllü bir bağ kurarken; diğer taraftan, temeli ahlâka ve hukuka dayanan, insanlararası/uluslararası ilişkileri düzenleyen ilkeler sunmaktadır.

Kur'ân, yaklaşık yirmi üç senelik nüzûlü zarfında kendi mesajının ilkelerine bağlı örnek bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Toplumsal yapı özü itibariyle değişken ve dinamik olduğundan, Kur'ân'ın çerçevesini çizdiği toplumsal nizam, doğal olarak VII. yüzyıl Arap toplumunun tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel şartlarını dikkate alarak oluşturulmuştur.

Uluslararası ilişkilerde en önemli aktör olan devletlerin diğer topluluklarla ilişki kurmadan tek başlarına yaşamaları hemen hemen imkansız gibidir. Dünyanın global hale geldiği günümüzde bu durum daha da kendini belirginleştirmektedir. İnsanın emrine amade kılınan yeryüzünün güzelliklerinden tüm insanların yararlanması için, karşılıklı tanışmak, görüşmek, asgari müştereklerde birleşmek ve bazı ilkeler etrafında bir araya gelmenin lüzumundan bahsetmek, sanırım, fazlalıktır. Bu hususta en can alıcı âyetlerden biri Hucurat sûresinin 13. âyetidir. Bu âyette “tearüf” kelimesinin altı çizilmektedir. Bu kelime aynı zamanda “karşılıklı olarak yükselmek” manasına da gelmektedir. İnsanların soylara ve milletlere bölünmesinin sebebi, tanışmaları, ilim, kültür ve sanat alış-verişinde bulunmaları içindir.

Kur'ân, insanın içinde yaşadığı dünyaya adapte olmasına, tarihsel ve toplumsal olguları aşarak tüm insanlığın kabul ettiği idealleri, erdem ve ruh güzelliklerini benimsemesine katkıda bulunur.

Bu çalışmamızda, Müslüman toplumlarla gayri müslim toplumlar arasındaki ilişkilerden bahsedilecektir. Ancak bugün Müslüman toplumların her biri ayrı bir ulus-devlettir. Kur'an'da ise, genel olarak Müslim-gayri müslim toplumlararası ilişkilerin gündeme getirilmesi bizi bu yöne sevk etmiştir.

Çalışmamız temel referans ve çıkış kaynağı olan Kur'an ile sınırlı bir açılamdır. Bu nedenle onun toplumlar arası hayata bakışını ve belirlediği ilke ve esasları tespit etme çabasında olacağımızı hatırlatmak isteriz.

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN KISACA TARİHÇESİ

Uluslararası ilişkiler insan gruplarının hakimiyet alanı oluşturmalarından bu yana vardır. Eski ismi “milletlerarası” (beynelmîlel) ve “devletlerarası” (beyneddüvel) ilişkiler olan ve ulusların oluşumuyla birlikte “uluslararası” (international) ilişkiler adı verilen bu modern olgu, ilk defa XVIII. yüzyılın sonlarına

doğru Jeremy Bentham tarafından kullanılmıştır. Gerçi ondan yaklaşık yüzyıl önce Richard Zouche, Latince’de aynı anlama gelen *intergentes* kavramını kullanmıştır. Bu kişiler uluslararası kavramını, Latince’de *jus gentium* kavramıyla ifade edilen ve hukukun bir dalı olarak egemen uluslararasıındaki ilişkileri düzenleyen kuralları içeren uluslararası hukuku ifade etmek için kullanmışlardır.¹ Aslında kavram uzunca bir süre yalnız egemen devletler arasındaki siyasî ve hukukî ilişkileri anlatmak için kullanılmıştır. Daha sonraları bu siyasî ve hukukî ilişkilere ekonomik ve kültürel ilişkiler de eklenerek alanı genişletilmiştir.² Ayrıca, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren hükümetler veya çeşitli gruplar arasında artarak devam eden iletişim, ticaret, maliye, tarım, sağlık, spor, bilim, felsefe, eğitim, silahsızlanma ve barış gibi konulardaki ilişkiler “uluslararası” kavramının anlamını genişletmiştir.³

Avrupa devletleri, Kırım Harbi akabinde 1856 yılında toplanan Paris Kongresi ile ilk defa Hıristiyan olmayan Osmanlı Devleti’nin “Avrupa Cemiyet-i Düveliyesi”ne katılmasına karar vermiş ve ilişkilerinde uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasını prensip kararı olarak kabul etmişlerdir.⁴ Avrupa devletler hukukunun nihayet gerçek anlamda bu tarihten itibaren uluslararası bir kimlik kazanmaya başladığı söylenebilir.⁵

Uluslararası ilişkiler, faaliyetleri ve durumları kendi dışındakileri etkileyen ya da birbirini etkileyen aktörlerin ilişkileridir. Bu ilişkiler sadece devletler arasında resmî düzeyde değil, bazen çok önemli kişiler ve örgütler tarafından da yönlendirilmektedir. Buna göre, uluslararası ilişkilerin aktörleri şunlar olmaktadır: Ulusal Devletler, Uluslararası Örgütler, Hükümet Dışı Örgütler, Bireyler, Uluslararası Gruplar ve Örgütlenmeler.⁶

Günümüzde uluslararası ilişkilerde en yaygın olarak benimsenen aktör, *ulus-devlet*’tir. Uluslararası ilişkilerde dış politika davranışını karşı tarafa ileten başlıca birim devlettir. En geniş anlamıyla uluslararası ilişkiler, ülke sınırlarını aşan hükümetler, halklar ve devlet dışı kuruluşlar arasındaki bütün ilişkileri içine alan kapsamlı bir terimdir.⁷

¹ Wright, Quincy, “The Meaning of International Relations”, Robert L. Pfaltzgraff, Jr., ed., *Politics and The International System*, New York 1972, s. 7; Arı, Önder, *Uluslararası İlişkiler*, İstanbul 1987, s. 329.

² Arı, *age.*, s. 328, 330. Karş. Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Ankara 1993, s. 29.

³ Wright, *age.*, s. 8.

⁴ Turnagil, A. Reşit, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul 1993, s. 16; Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri I*, Ankara 1989, s. 37.

⁵ Bkz. Peters, Rudolph, *İslam ve Sömürgecilik*, (çev. Süleyman Gündüz), İstanbul 1989, s. 218; Sevig, Muammer Raşit, *Devletler Umumi Hukuku*, İstanbul 1945, s. 10; Hamidullah, Muhammed, *İslam’da Devlet İdaresi*, (çev. Kemal Kuşçu), Ankara 1979, s. 15.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler*, İstanbul 1997, s. 40-66.

⁷ Ertürk, Emin, “Uluslararası İlişkiler”, *Siyasal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, IV, 170.

Uluslararası ilişkiler kavramıyla genellikle aynı anlamda kullanılan iki kavram daha vardır: “*Uluslararası Politika*” ve “*Dış Politika*”. Bu üç kavram çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Sebebi ise, aralarında net bir anlam farklılığının bulunmamasıdır. Bununla beraber, söz konusu kavramlar arasında az da olsa kapsam farkı vardır. Bu çerçevede, “uluslararası politika” ve “dış politika” kavramları birincinin diğerini de içeren daha geniş bir anlamda kullanılmasıyla farklılık göstermektedir. “*Uluslararası İlişkiler*” ise, her ikisini de içeren daha kapsamlı bir terimdir.⁸

II. KUR’AN’DA ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN YAPISAL ÇERÇEVESİ

Kur’ân’da dünya hayatında Müslümanlarla gayri müslimlerin gerek ayrı toplumlar olarak gerekse aynı toplum içinde bir arada yaşamaları için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Allah’ın insanlığa yol göstermek üzere gönderdiği en son mesaj olan Kur’ân,⁹ hiçbir ırk, dil, cins toplum ve zümre ayrımı yapmaksızın bütün insanları ilâhî vahyin muhatabı ve aynı insanlık ailesinin üyeleri sayar. İnsanlara aynı anne babadan geldiklerini bildirerek aralarındaki bazı farklılıkların düşmanlık sebebi değil karşılıklı iyi ilişkilere bir vesile olarak görülmesini arzu eder. Aralarında tek üstünlük ölçüsünün, yeryüzünde üstlenilen beşerî sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirmekten ibaret olduğunu belirtir.¹⁰ İnsanların farklı ırklardan gelmeleri ve ayrı toplumlar oluşturmaları, kendilerine verilen nimetler hususunda bir imtihan, insanlığın ortak ideal ve hedefleri için bir yarışma ve işbirliği vesilesi olarak görülmüştür.¹¹ Böylece uluslararası ilişkiler fikri ilk defa Kur’ân’da ifadesini bulmuş ve Hz. Peygamber devrinden başlayarak toplumlararası ilişkilere dair esaslar belirlenmiştir.

Uluslararası ilişkilerin barış içinde sürdürülebilmesi ve bunun sağlam temellere oturması için karşılıklı güven ve haklara saygı büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Kur’ân, gerek özel gerekse uluslararası ilişkilerde Müslümanlara verdikleri sözleri tutarak karşılıklı güveni sarsacak davranışlardan sakınmalarını,¹² insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan adaletle davranmalarını, kin ve düşmanlıklar yüzünden zulüm ve haksızlığa yönelmemelerini emreder.¹³

⁸ Bkz. Gönübol, *age.*, s. 28-30; Arı, Tayyar, *age.*, s. 38-39.

⁹ 2. Bakara 185.

¹⁰ 49. Hucurât 13.

¹¹ 5. Mâide 48.

¹² 5. Mâide 1; 16. Nahl 91, 92, 94.

¹³ 4. Nisâ 58; 5. Mâide 2, 8.

Kur'ân'ın evrensel bir kitap oluşu ve Müslümanların İslâm'ın tebliğ yükümlülüklerinin bulunması da diğer toplumlarla iyi ilişkiler kurmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü tebliğ ve dine çağrı ancak iyi ilişkilerin hakim olduğu bir ortamda ve barışçı yollarla mümkündür.¹⁴

Kısaca söylemek gerekirse, Kur'ân-ı Kerim'de uluslararası ilişkilerin yapısal çerçevesi Mümtehine sûresinin 8 ve 9. âyetlerinde şu şekilde ifadesini bulmaktadır:

“Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasaklamaz; Allah adil olanları sever. Allah, ancak sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkarırları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar; kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerdir”.

Bu âyetler aynı zamanda, Müslüman toplumların gayri müslim toplumlara karşı takip edeceği dış siyasetin de ana çerçevesini belirlemektedir. Gayri müslim toplumlarla iyi ilişkiler kurulması hükmü, âyetteki ‘sizinle din uğrunda savaşmayanlar’ ifadesinin delâletiyle bu özelliğe sahip bütün din mensuplarını kapsamaktadır.¹⁵ Bu âyet ayrıca Müslümanlarla savaşmadıkları sürece gayri müslimlere karşı savaş yoluyla mücadele edilmeyeceğini de göstermektedir.

III. KUR'AN'I KERİM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİ ÇEŞİTLERİ

En geniş anlamıyla bağımsız birimler olan milletlerin arasındaki ilişkileri ifade eden uluslararası ilişkilerin, Kur'ân-ı Kerim'de zeminine rastlamaktayız. Kur'ân'dan edindiğimiz verilere göre, Müslümanlar diğer topluluklarla çeşitli şekil ve ortamlarda ilişki içinde olmuşlardır. Bu ilişki çeşitleri, *dostane*, *hasmâne* ve *tarafsızlık* olmak üzere üç çeşittir.

A. DOSTANE İLİŞKİLER

Bu başlık altında, uluslararası ilişki çeşitlerinin en önemlisi olan *barışa dayalı* ilişki çeşitlerini inceleyeceğiz. Bunlar, uluslararası barış, antlaşma yapmak ve yapılan antlaşmalara uymak, eman/iltica, kültürel ilişkiler, ticarî ilişkiler ve inanmayanlarla dostluktur.

1. Uluslararası Barış: Uluslararası ilişkiler öğretisinde barış ilk sırayı almaktadır. Nitekim, uluslararası her türlü savaşın ortadan kalkması ve evrensel

¹⁴ 16. Nahl 125; 29. Ankebût 46.

¹⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut 1992, XII, 63.

bir barışın tesis edilmesiyle insanlığın ilerleme sağlayacağını ileri süren XIX. yüzyıl sonlarının düşüncelerinden biri de “barış düşüncesi”dir.¹⁶ Barış düşüncesi, bütün din, kültür ve medeniyetlerde olumlu değer taşıyan ve toplumların ulaşmayı sürekli arzuladıkları yüce ve ideal amaçların en başında yer almaktadır.

Bu kavram, Kur’ân’da “silm/selm/selem” ve “sulh/salah/ıslah” terimleriyle ifade edilmektedir. Bu kavramlarla, gerek fert ve gerekse toplumların -farklılıklarına rağmen- huzur ve güven içinde yaşamaları hedeflenmektedir: “*Ey inananlar! Hep birden barışa girin, Şeytan’a ayak uydurmayın. O size apaçık düşmandır*”.¹⁷

Gerek Kur’ân ve gerekse tüm ilâhî kitaplar, insan hayatını mukaddes tanır. Dini, düşüncesi, kimliği ve kişiliği ne olursa olsun bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürme gibi telakki eder. Bir insanın hayata dönüşüne vesile olmayı da bütün insanlığı hayata döndürme olarak algılar.¹⁸

Kur’ân, barışı ulusal ve uluslararası barış olmak üzere iki kategoride ele alır. Müslümanlar arasındaki barışa ilişkin olarak Kur’ân, Müslümanların kendi içlerinde çekişme ve ihtilafa düşmemelerini ister.¹⁹

İnsanlar arasında barışın sağlanması Kur’ân’ın temel hedeflerindedir. Kur’ân, bütün insanlara hep barış içerisinde yaşamalarını emreder. Bu düşüncenin sonucu olarak şayet gayri müslim toplumlar Müslüman topluluklarla barış yapmak isterlerse Müslümanların da barış yapmalarının gereği vurgulanmaktadır: “*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş ve Allah’a güven. Doğrusu, O İşiten ve Bilen’dir. Eğer seni aldatmak isterlerse, Allah sana yeter. Seni ve inananları, yardım ederek destekleyen O’dur.*”²⁰ Bu âyette diğer topluluklar barış yapmak istedikleri takdirde Müslümanların da barış yapmaları emredilmektedir. Müslümanlara barışı emreden bu âyetin, Tövbe sûresinin 5, 29 ve 36. âyetleriyle neshedildiğine ilişkin tefsirlerde çeşitli rivayetler yer almaktadır.²¹ Bazı müfessirler, bu ve benzeri âyetlerle Kur’ân’ın birçok âyetini, hatta anılan âyetten sonra inmiş olan âyetleri dahi neshetme çabası içine girmişlerdir. Taberî (ö. 310/923), bu âyetin neshedildiğine, ne Kur’ân’da, ne Sünnet’te ve ne de aklî bir delil bulunduğunu söylemektedir.²² İbn Kesir (ö. 774/1373) de Hz. Peygamber’in Hudeybiye’de Mekkeli müşriklerle barış yaptığını, bu âyetle Tövbe sûresindeki yukarıda anılan âyet(ler) arasında bir çelişki

¹⁶ Bkz: Doğan, Mehmet, “Barış Düşüncesi”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, I, 154.

¹⁷ 2. Bakara 208. Ayrıca bkz: 4. Nisâ 94; 8. Enfâl 61; 49. Hucurât 9-10 vb.

¹⁸ 5. Mâide 32. Ayrıca bkz: 6. En’âm 151.

¹⁹ 2. Bakara 208; 8. Enfâl 1; 49. Hucurât 9-10 vb.

²⁰ 8. Enfâl 61-62.

²¹ Bkz: Taberî, *age.*, VI, 278-279; Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik Ğavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl*, baskı yeri ve tarihi yok, II, 233; İbn Kesir, İsmâil b. Ömer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, İstanbul 1984-85, IV, 27.

²² Taberî, *age.*, VI, 278.

bulunmadığını dolayısıyla neshin olmadığını söylemektedir.²³ Çünkü Tövbe sûresindeki âyetler, saldıranlara karşı savaşmayı emrediyor, buradaki âyet ise barış isteyenlerle barış yapılmasını istiyor.

Allah'ın Kur'ân'da Müslümanlara yapmalarını emrettiği barış, izzetli bir barıştır. Yani Müslümanların hakları korunmalı, çıkarları gözetilmelidir. Yoksa zillet içinde barış istemek, Müslümana yakışmayan bir davranıştır: “*Gevşeklik gösterip de barış istemeye mecbur kalmayın...*”²⁴ Bu âyetten maksat, yukarıda da görüldüğü üzere, barışı reddetmek değil, gevşeklik gösterip de zillet ile barışa istekli olmamaktır. Bir başka ifadeyle, Müslümanların zayıf, düşmanlarının kuvvetli olduğu düşüncesini veren bir barışa taraftar olmanın doğru olmayacağı fikridir. Müslümanlar her şeyden önce güçlerini ispat etmelidirler.²⁵ Ancak ondan sonra barış görüşmeleri yapmalarında bir sakınca yoktur.

Sonuç olarak, Kur'ân'ın ana hedeflerinden biri insanlar arasında barışın sağlanmasıdır. Kur'ân, insanlara sürekli barış içinde yaşamalarını emretmektedir. Müslümanlara düşman olmayan, onlarla savaşmayan, dinlerine saygılı olan, onların temel hak ve özgürlüklerine saldırmayan kimselerle barış içinde yaşamalarını öğütlemektedir.

2. Antlaşma Yapmak ve Yapılan Antlaşmalara Uymak: Uluslararası ilişkilerde dostâne ilişkilerin en önemlilerinden biri de antlaşma imzalamaktır. İlişkilerin aslının barış olduğunu vurgulayan Kur'ân,²⁶ yapılan antlaşmalara sadık kalınmasını ısrarla ister. Antlaşma yapılan uluslar arasında hiçbir ayırım yapmaz. Ancak antlaşma sorumluluklarının daima karşılıklı olduğu unutulmamalıdır. Karşı taraf sadık kaldığı sürece, Müslümanlar da antlaşmaya riayet etmek zorundadırlar. Karşı taraf ihanet edip antlaşmayı bozarsa, aynı şekilde Müslümanların da antlaşmayı bozma hakkı vardır.²⁷

Kur'ân'da uluslararası ilişkilerin barış içinde devamını temin açısından uyulması gereken en önemli ilkelere birisi de, “ahde vefa” yani, verilen sözün mutlaka yerine getirilmesi ilkesidir. Devletin bizzat kendi iradesiyle taahhüt ettiği uluslararası sorumlulukları yerine getirmemesi halinde, bir arada karşılıklı anlayış, işbirliği ve yardımlaşma içinde yaşamının gerektireceği esaslara uyması da beklenemez. Millet ve devletlerin birbirlerine güvenleri sarsılınca, barış içinde

²³ İbn Kesir, *age.*, IV, 27-28.

²⁴ 47. Muhammed 35.

²⁵ Bkz: 4. Nisâ 71; 8. Enfâl 60.

²⁶ 2. Bakara 208; 4. Nisâ 77, 94; 8. Enfâl 61-62; 45. Câsiye, 14; 49. Hucurât 9-10; 60. Mümtehin 7-8;

²⁷ 8. Enfâl 58.

yaşamak sözde kalır. Kur'ân, yukarıda temas edilen ilkeler yanında, verilen söz ve taahhüt edilen görevlerin yerine getirilmesinde azami duyarlılığı istemektedir.

Aslında, Kur'ân, ahde vefayı bütün hayatın esası kabul eder: “*Ey iman edenler, (yaptığınız) akitleri yerine getirin...*”.²⁸ Çeşitli rivâyet ve yorumlar âyette zikredilen “*akitler*”in insanın Allah ile, diğer insanlar ve toplumlarla olan her çeşit söz, ahit ve anlaşma gibi karşılıklı taahhüdü gerektiren her davranışı içerdiğini belirtmektedir.²⁹ Âyet, insanın bizzat kendisiyle, diğer insanlarla ve düşmanla olan ilişkilerinde uyulması gereken bir ilkeyi sunmaktadır. Ahde vefa ilkesi, herhangi bir fert, toplum ve devletin geçici çıkarları için asla ihlal edilemez. İnsanın faydalı zannettiği şeye aykırı bile görünse, her durumda ahde vefa göstermek maslahatın bizzat kendisidir.³⁰

Verilen her söz ve taahhüt sorumluluk gerektirmektedir. Ahde vefa göstermeyenlerin Kur'ân'da Allah'a karşı sorumlu olacakları ifade edilmektedir: “*...Ahdi de yerine getirin, çünkü ahidden sorulacaktır*”.³¹ “*Sözleştiğiniz zaman Allah'ın ahidini yerine getirin. Yeminleri, pekiştirdikten sonra bozmayın, çünkü Allah'ı kendinize kefil göstermişsinizdir. Allah yaptıklarınızı bilmektedir*”.³² Ayetten anlaşıldığına göre, verilen söz ve yapılan anlaşmalara riâyet hususunda Allah kefil tutulmuş olduğundan, anlaşmanın gereğini yerine getirmemek Allah'a karşı işlenmiş büyük bir suçtur.

Zikredilen âyetlerden de anlaşıldığı üzere Kur'ân, sözde durmayı ve antlaşmalara uymayı imanın bir gereği saymıştır. Bu sebeple Kur'ân, aldatma ve art niyetlerle anlaşmalar yapmayı ve yapılan anlaşmaları menfaat beklentisi ile vefasızlık gösterip ihlal etmeyi kesinlikle yasaklamıştır. Günümüzde yapılan anlaşmaların zaman zaman ihlaline dayanak olarak gösterilen “devletin menfaati”, anlaşmalara riâyetsizlik hususunda meşru bir neden sayılamaz. Bir devlet veya devletler topluluğu ile yapılan anlaşmayı, menfaat sağlamak veya büyük ve güçlü devletlerin yanında yer almak düşünceleriyle ihlal etmek, anlaşmaları aldatma ve ihanete vesile yapmak kesinlikle yasaklanmıştır. Nitekim Kur'ân'da bu tür davranışların örneği şu âyette dile getirilir: “*Bir milletin diğer bir millettten daha çok olmasından dolayı, ipliğini iyice eğirip katladıktan sonra örgüsünü bozan kadın gibi, yeminlerinizi, birbirinize karşı dolap çevirmeye alet etmeyin. Allah onunla sizi denemektedir. Aranızda anlaşmazlığa düştüğünüz şeyi kıyamet günü elbette size*

²⁸ 5. Mâide 1.

²⁹ İbn Kesîr, *age.*, III, 5-6; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1982, III, 1547-48; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, II, 451.

³⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (çev: E. Emin Saraç ve diğerleri), Baskı yeri ve tarihi yok, IV, 121.

³¹ 17. İsrâ, 34.

³² 16. Nahl 91.

*açıklayacaktır*³³. Ayetten anlaşılana, antlaşma yapan iki taraf arasındaki güç ilişkisi ne olursa olsun, temel ilke, verilen sözün yerine getirilmesidir. Kendinden güçlü olana verilen sözü yerine getirip, zayıf olana verilen sözü yerine getirmemek, ahlaksızca bir tutumdur.

Mevcut anlaşmayı bozanlara, ahde vefa göstermeyenlere yapılacak muamelenin ne olduğunu Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e şöyle bildirmektedir: “*Sen kendileriyle anlaşma yaptığın halde onlar, hiç çekinmeden, her defa anlaşmalarını bozarlar. Savaşta onları yakalarsan, onlar (a vereceğin ceza) ile arkalarında (ahdi bozacak) kimseleri de dağıt ki ibret alsınlar*”³⁴. Âyette işaret edilen anlaşma ya da sözleşmeler Müslüman toplumla gayri müslim gruplar arasındaki anlaşmalardır. Bununla birlikte, karşı tarafın davranışlarından ve bir kısım emarelerden anlaşmayı bozacağı anlaşılırsa, mukabil aldatma ve hıyanete başvurmadan anlaşma açıkça bozulabilir: “*Bir kavmin, (anlaşmaya) ihanet etmesinden korkarsan, sen de (onlarla yaptığın anlaşmayı) aynı şekilde onlara at; çünkü Allah, hainleri sevmez*”³⁵. Âyette “*ihamet etmesinden korkarsan*” ifadesi, sadece zanna dayanan belirtiler değil, açık ve nesnel deliller olmalıdır.³⁶ “*Onlara misilleme olarak sen de anlaşmayı geçersiz say*” ifadesini Taberî şöyle açıklamaktadır: “Onlarla savaşa girmeden önce, ihanetlerini ortaya koyan açık delillere dayanarak onlarla senin aranda mevcut anlaşmayı geçersiz saydığını kendilerine duyur ki, hem sen hem de onlar kendileriyle savaş hali içinde olduğunuzu bilesiniz”³⁷. Âyetin son cümlesi olan “*Allah hainleri sevmez.*” ibaresi, hem Müslümanlar hem de diğerleri için bir ikaz niteliğindedir.³⁸

Kur’ân, müslüman topluluklarla diğerleri arasında siyasî ilişkileri tanzim hususunda anlaşmaları meşru ve genel bir esas olarak telakki etmiştir. *Anlaşmalar Hukukunun* en temel kurallarından olan “*Pacta Sunt Servanda*” (Ahde Vefa) ilkesi, Kur’ân’da birçok yerde zikredilmektedir. Kur’ân, düşmanlara karşı bile ahde vefa hususunda kesin ve açık hükümler koyup, tarih boyunca müslümanlar da bunu uygularken; papazlar “kâfirlere” (yani müslümanlara) verilen sözün asla muteber olmadığını İncil adına hıristiyan hükümdârlara telkin etmişlerdir. Hıristiyanlar tarafından müslümanlara verilen sözün bir değerinin olmadığına ilişkin bu prensip nesilden nesile intikal ederek sürüp gelmiştir.³⁹ Yapılan yemini bozmayı özellikle

³³ 16. Nahl 92.

³⁴ 8. Enfâl 56-57.

³⁵ 8. Enfâl 58.

³⁶ Bkz. Taberî, *age.*, VI, 272; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Baskı yeri ve tarihi yok, XV, 189-190; Beyzâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ebî Saîd, *Envâru't-Tenzîl ve Esvâru't-Te'vîl*, Beyrut 1988, I, 388; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1996, VIII, 22; Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut, 1994, V, 219; Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Mısır 1373, X, 58.

³⁷ Taberî, *age.*, VI, 271-272. Benzer bir yorum için bkz: Beyzâvî, *age.*, I, 388.

³⁸ Bkz: R. Rıza, *age.*, X, 58.

³⁹ Turnagil, *age.*, s. 107.

uluslararası hukukta bir ilke sayan bu anlayışı ve nazariyeyi o zamanın hıristiyanları, yalnız müslümanlara değil, bizzat kendi aralarında da uygulamışlardır.⁴⁰

Birçok Batılı müellif, devletler hukukunun temelini “*Pacta Sunt Servanda*” yani ahde vefa ilkesiyle, “*Bona Fide*” yani anlaşmaların iyi niyetle uygulanması ilkesine dayandırmaktadır.⁴¹ Kur’ân ise, görüldüğü üzere, uluslararası ilişkilerde, düşman bile olsa insanlar arasında ayırım yapmadan hem adaletin tatbikini hem de ahde vefayı iki temel ilke olarak kabul edip, uluslararası ilişkileri sağlam esaslara oturtmuştur.⁴²

Yapılan anlaşmalarla ilgili olarak, uluslararası ilişkilerin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için, verilen sözde durmak yani ahde vefa göstermek son derece mühim bir hadisedir. Ahde vefanın Müslümanların karakteristik özelliklerinden olduğunun altını çizen Kur’ân-ı Kerîm⁴³, gerek insanlar arası ilişkilerde ve gerekse uluslararası ilişkilerde ahde vefaya ayrı bir önem vermektedir. Öyle ki insanın “*yapmayacağı şeyi yaparım deyip de yapmaması*”, yani sözünde durmaması Allah’ı öfkeliendiren nahoş bir durumdur.⁴⁴ Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, Kur’ân-ı Kerîm, ahde vefayı, insanın bireysel ve toplumsal hayatının önemli ve uyulması zorunlu unsurlardan biri olarak telakki etmektedir. Ahdine sadık kalmayan insanları da, fasıklıkla, zalimlikle ve bozgunculukla nitelendirmektedir. Ahde vefa göstermek, hem insan-Allah ilişkilerinin hem de insanlar arası ilişkilerin temel unsurlarındandır.⁴⁵

Kur’ân’da büyük bir ahlâkî fazilet olan ahde vefaya ilişkin âyetlerde, kendileriyle yapılmış anlaşmaların hükümlerine riâyet ettikleri müddetçe, gayri müslimlere dahi verilen söz doğrultusunda uygulamada bulunulması emredilmektedir⁴⁶.

Kur’ân-ı Kerîm, aldatma, hile ve kötü niyetler taşıyan antlaşmalar yapmayı ve yapılan antlaşmaları menfaat endişesiyle bozmayı kesinlikle yasaklamıştır.⁴⁷

Müslümanlar, tarih boyunca düşmanlarına karşı bile asla vefasızlık yapmamışlar ve attıkları imzaların, verdikleri sözlerin daima arkasında durmuşlardır. Fakat karşı taraftan aynı sadakat ve samimiyet görülmemiş, aksine entrika ve

⁴⁰ Turnagil, *age.*, s. 112.

⁴¹ Bkz. Crozat, Charles, *Devletler Umumi Hukuku I*, (çev: Edip F. Çelik), İstanbul 1950, s. 100 vd.; Turnagil, *age.*, s. 18; Pazarcı, *age.*, I, 154.

⁴² Ebu Süleyman, Ahmed, *İslâm’ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, (çev. Fehmi Kuru), İstanbul, 1985, s. 133-135.

⁴³ Bkz. 13. Ra’d 20; 23. Mü’minûn 8.

⁴⁴ 61. Saf 2.

⁴⁵ 2. Bakara 27,100, 124, 177; 3. Âl-i İmrân 76; 8. Enfâl 56; 9. Tevbe 1, 4, 7, 111; 13. Ra’d 20; 16. Nahl 91-92, 94-95; 17. İsrâ 34; 23. Mü’minûn 8; 48. Fetih 10; 70. Me’âric 32.

⁴⁶ 9. Tevbe 1, 4, 7.

⁴⁷ 16. Nahl 92.

ihametlerine maruz kalınmıştır. Allah, onların hareketlerini şöyle belirtmektedir: “*Bir mümin hakkında ne ahit tanırılar ne de anlaşma. Çünkü onlar saldırganların kendileridir*”.⁴⁸ Onların bu tutumuna karşı Müslümanın uyması gereken Kur’ânî ilke şudur: “*Onlar size karşı dürüst davrandığı sürece siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever*”.⁴⁹

Kur’ân-ı Kerîm’e göre, ahid konusunda, uluslararası ilişkilerde takip edilmesi gereken yöntem, muhataplara göre üçe ayrılır: Müslümanlar, sözleşmeliler ve anlaşma yapılmayanlar. Müslümanların aralarında ırk, renk ve coğrafya farkı gözetilmeden tam bir kardeşlik ve dostluk hakim olmalıdır. Sözleşmelilerle olan ilişkiler, sözleşmedeki şartlara uygun olarak cereyan etmelidir. Anlaşma yapılmayanlara karşı izlenecek tutum ise, karşı taraftan düşmanca bir tutum görülmedikçe dostluk üzere cereyan etmelidir. Hiçbir sebep yokken onlara karşı saldırıda bulunmak, Kur’ân’ın ilkelerine uymayacağı için ahlaki değildir. Verdiği sözü yerine getirmek, müslümanın şahsen görevi olduğu gibi, uluslararası ilişkilerde de sözleşmelere riâyet etmek bir devletin devlet olabilme şartının gereğidir.

Kur’ân-ı Kerîm, gayri müslimlerin uluslararası ilişkilerdeki özelliklerinden birinin de, müslümanlarla yaptıkları anlaşmaları her defasında bozmaları olduğuna işaret etmektedir: “*Allah katında yürüyen canlıların en şerlisi kâfirlerdir; artık onlar inanmazlar. Sen kendileriyle anlaşma yaptığın halde onlar, hiç çekinmeden her defa anlaşmalarını bozarlar. Savaşta onları yakalarsan, onlara vereceğin ceza ile arkaalarında bulunan kimseleri de dağıt ki ibret alsınlar*”.⁵⁰

Sonuç olarak, ahde vefa ilkesi, İslâm’da din kardeşliğinin gerektirdiği yardımlaşma hakkı ve Müslümanlara bu konuda yüklenen sorumluluktan ağır basmaktadır. Çünkü, İslâm’a girip de henüz hicret etmeyen Müslümanların düşmana karşı yardım istemesi durumunda, onlara yardım edilmesi yerine getirilmesi mutlak gerekli bir görev olup, bu yardım Müslümanlarla anlaşmaları bulunan bir topluluğa karşı söz konusu ise, mevcut anlaşmanın ihlal edilmemesi ve ahde vefa gösterilmesi gerekmektedir.⁵¹

Kıyasıca, verilen sözde durmak, Allah’ın kesin emridir. Fakat karşı tarafın yapılan anlaşmayı bozduğu nesnel olarak fark edilince Müslümanların da gafil avlanmamaları için anlaşmayı bozup tedbir almaları gerekmektedir. Bu âyetler, Kur’ân’ın uluslararası ilişkilerde temel belirleyici ilkelerindendir. İnşa edilen barışı ilk bozanlar müslümanlar ol(a)mazlar. Fakat anlaşmayı bozanlara misliyle cevap verilir. Yani, Kur’ân, ahdini korumak için sulh masasına oturur. Karşı tarafın ihanet

⁴⁸ 9. Tevbe 10.

⁴⁹ 9. Tevbe 7.

⁵⁰ 8. Enfâl 55-57.

⁵¹ 8. Enfâl 72.

edeceğinden korkarsa, mevcut anlaşmayı bozduğunu açıkça ilan eder. Asla ihanet etmez, hile yapmaz, aldatma yolunu seçmez. Karşı tarafa, antlaşma şartlarını feshettiğini açıkça bildirir. Kur'ân-ı Kerîm bu ilkesiyle, mevcut anlaşmaya güvenerek emniyet içinde yaşayan toplumlara zalimce ve adi baskınlar düzenlemez.

3. Eman/İltica Müessesesi: “Emin olmak, güvenmek” anlamındaki Arapça emn kökünden türemiş bir isim olan emân “güven, güvence, güvenlik” manasına gelir. Türkçe’de “sığınmacı almak/iltica” olarak kullanılan bu kavram, Kur’ân’da aynı anlama gelen “civar” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Bu kelime, tarihi bir terim olarak Cahiliye devrinde ve İslam’ın ilk dönemlerinde son derece yaygın olan eman ve himaye müessesesini ifade etmektedir.

Eman uygulamasının Arap toplumunda İslam öncesi döneme uzanan köklü bir geçmişi vardır. Kabile hekimiyet ve sorumluluğunun ön planda olduğu devirlerde eman, hem kabileler arası savaşlarda belli şahıs ve gruplara teslim olmaları halinde mal ve canları için güvence vererek gereksiz yere kan dökülmesini önleyici ve barışı kolaylaştırıcı, hem de topluluklar arası ticarî ve sosyal ilişkilerin artması için kabile veya şehir devletinin hakimiyet alanı dahilinde yabancıların güven içinde dolaşmasını sağlayıcı bir fonksiyon üstlenmiştir.⁵²

Kur’ân, cahiliye döneminin bu güzel uygulamasını aynen benimsemiş, Müslümanların da bu kurumu devam ettirmesini emretmiştir. Şu âyet, uluslararası ilişkilerde bu olgunun meşruiyetinin açık delillerindendir: “(Ey Muhammed!) Eğer ortak koşanlardan biri sana sığınmak isterse onu sığınmana al ki, Allah’ın sözünü dinlesin. Sonra onu güvende olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilmeyen bir topluluktur.”⁵³ Bu ifade, bu durumda olan bir kişinin Kur’ân mesajını benimseyip benimsememekte hür olduğuna işaret eder gibidir. Bu da “Dinde zorlama yoktur”⁵⁴ ilkesini teyit etmektedir.

Bu âyetten anlaşıldığına göre, İslam’ın ve Müslümanların lehine olduğu müddetçe çeşitli sebeplerle bir müşrik bir müslümanın himayesine girebileceği gibi, bir müslüman da bir müşrikin himayesine girebilir.

Hiz. Peygamber’in uygulamaları da bu mahiyettedir. Örneğin onun Taif dönüşü müşriklerin ileri gelenlerinden ve akrabalarından olan Mut’im b. Adî’nin himayesinde Mekke’ye girişi, çevre kabilelere İslâm’ı tebliğ ederken onların himayesine sığınma isteği, Bi’rîmaûne faciasından önce Âmir b. Sa’saa kabilesi reisi

⁵² Bozkurt, Nebi, “Eman”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 75.

⁵³ 9. Tevbe 6.

⁵⁴ 2. Bakara 256. Ayrıca bkz: 10. Yunus 99; 18. Kehf 29.

Ebû Berâ'nın kendi kabilesine karşı İslâm davetçilerini koruyacağını taahhüt etmesi tamamıyla İslâm tebliğiyle ilgilidir.⁵⁵

4. Kültürel İlişkiler: “Kültür” kavramı, sosyal bilimlerin en kaypak ve anlaşılması en zor kavramlarından biridir. Teknik anlamda kültürün kapsamı oldukça geniştir. Kültürün teknik anlamını sosyal antropologlar XIX. yüzyıldan beri geliştirmektedirler. Buradaki konu, insan topluluklarının kimlik ve özelliklerinin ön plana çıkmasıdır.⁵⁶

Kur'ân'ın, gayri müslimlerle ilişkilerde barışı esas aldığına dair bir kanıt da Müslümanların Ehl-i kitap olan kadınlarla evlenmesine müsaade etmesidir. İnancın oluşturduğu kardeşlik bağı bir tarafa bırakılırsa, sosyal ilişkiler bağlamında karı koca arasındaki sevgi ve yakınlıktan daha güçlü bir bağ düşünülemez. Bu ilişki yalnız bir fertle sınırlı kalmamakta, kadının anne ve babası, kardeşleri ve diğer akrabalarıyla Müslüman koca ve çocukları arasında da bir akrabalık bağı oluşmaktadır. Bu da inanç farklılığına rağmen İslam'ın aynı dinden olanlara tanıdığı hoşgörünün, karşılıklı iyi ilişkiler kurulmasına olan arzusunun bir tezahürü olarak görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanların, Ehl-i kitapla kültürel ilişki içinde olmalarını adeta teşvik eden en çarpıcı âyetlerden biri şöyledir: “*Bugün size, temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yediğiniz de onlara helaldir. İnananlardan iffetli hür kadınlar ve sizden önce Kitap verilenlerden iffetli hür kadınlar -zina etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın- mehirlerini verdiğiniz takdirde size helaldir. Kim inanmayı reddederse, şüphesiz işleri boşa gider. O, ahirette de kaybedenlerden biri olacaktır.*”⁵⁷

Bu âyette Müslümanlarla Ehl-i kitap arasında iki kültürel ilişkiye yer verilmektedir. Birincisi, Ehl-i kitabın yiyeceklerinin ve kestikleri hayvanların yenmesi; ikincisi ise gayri müslim kadınlarla evlenmenin caiz oluşudur. Aslında âyette, bize göre vurgulanan bir başka husus da, Allah'ın Müslümanlarla Ehl-i kitabı kaynaştırarak aralarında sevgi ve yardımlaşma gibi uluslararası ortaklık atmosferine girdirmesidir. Ehl-i kitabın yemeğini Müslümanlara, Müslümanların yemeğini de onlara helal kılmaktadır. Onların birbirlerini ziyaret etmelerine, beraber yiyip içmelerine izin vermektedir. Yine aynı şekilde, Ehl-i kitabın, hür, namuslu ve temiz kadınlarını da Müslümanlara temiz ve helal kılmaktadır. Hatta onları hür ve iffetli Müslüman kadınlarla beraber zikretmektedir.⁵⁸

⁵⁵ Önkal, Ahmet, “Civar”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 34-35.

⁵⁶ Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İstanbul, 1983, s. 40-41.

⁵⁷ 5. Mâide 5.

⁵⁸ Kutub, *age.*, IV, 147-148.

Kıyasıca, Yüce Allah bu âyette Müslümanlarla Ehl-i kitabı sevgi ve hoşgörü havası ile yoğurmaktadır. Müslümanlarla, diğer semavî dinlerin mensupları arasında bir ayrılığın olmadığına altını çizmektedir.

Müslümanların Ehl-i kitapla diyalog içinde olmalarını da bu kültürel ilişki çerçevesinde değerlendirebiliriz: *“De ki: ‘Ey Kitap Ehli, bizimle aranızda ortak bir kelimeye gelin: Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp birbirimizi Rabler edinmeyelim...”*⁵⁹

Şu âyette de zulmeden Ehl-i kitap ile nasıl ilişki kurulacağı bildirilmektedir: *“İçlerinde zulmetmekte olanları hariç olmak üzere Kitap Ehliyle en güzel olan bir tarzın dışında mücadele etmeyin. Ve deyin ki: ‘Bize indirilene de size indirilene de iman ettik; bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir ve biz O’na teslim olmuş olanlarız.’*⁶⁰ Bu âyetten böyle durumlarda bütün peşin çatışmalara meydan verilmemesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

5. Ekonomik İlişkiler: Ekonomik ilişkiler, uluslararası ilişkilerin en büyük kısımlarından birini oluşturmaktadır. Bugün ise bu daha da önem kazanmış durumdadır. Uluslararası gücün kullanılmasında ekonomik şartlar bakımından da güçlü olmak büyük önem arz etmektedir.

Sosyal bir ihtiyaç olan ekonominin gerek fertler arası gerekse uluslararası ilişkilerde ne denli önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Ekonomi, günlük yaşamın en önemli boyutudur. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren hem kabileler arası, hem de devletler arasında ekonomik ilişkiler gündeme gelmiş ve bu alanda antlaşmalar imzalanmıştır. Buna göre, ekonomik ilişkilerin siyasî ilişkilerden önce geldiği söylenebilir. Bunun sebebi, Allah Teâlâ’nın insanların ihtiyacı olan maddeleri bir yerde değil de, yeryüzünün çeşitli coğrafyalarına yaymış olmasıdır. Dolayısıyla alış-veriş, ithalat-ihracat gibi ekonomik etkinlikler kaçınılmaz olmaktadır. Bu da farklı ülkelerde bulunan maddelerden yararlanılmasını, yani ekonomik ilişkileri zorunlu hale getirmektedir. Böylece uluslar arasında ülfet ve ünsiyet meydana gelmektedir.⁶¹

Kur’ân, ahlaka konu olmasından dolayı ekonomik hayatla ilgili temel ilkeler belirlemiştir.⁶² Ancak, Kur’ân, insanlığa evrensel bir iktisadî yapı öngörmez. Aynı şekilde, insanların ekonomik gelişmelerini nasıl sağlayacakları, üretim-tüketim, ithalat-ihracat, arz-talep ilişkilerini nasıl biçimlendirecekleri gibi konular da Kur’ân’ın ilgi alanı dışında kalmaktadır. Onun temel sorunu, bütün toplumsal süreçlerde olduğu gibi, iktisadî yaşamda da adaletin gözetilmesi, sömürünün ortadan kaldırılması, malların haksızca yenilmemesidir. Örneğin faizin yasaklanması ve

⁵⁹ 3. Al-i İmrân 64.

⁶⁰ 29. Ankebut 46.

⁶¹ Turnagil, *age.*, s. 103.

⁶² Bkz: 2. Bakara 75, 198, 282; 4. Nisâ 29; 6. En’am 152; 9. Tövbe 24; 17. İsrâ 35; 55. Rahmân 9 vb.

zekatın emredilmesi, zulüm-adalet ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerdir. Kur'ân'da iktisadî sorunların çözülmesi, bir bilgi problemi olarak insana bırakılmış, ancak bu sorunlar çözüme kavuşturulurken dikkat edilmesi gereken ahlak ilkeleri sürekli olarak tekrar edilmiştir.

Günümüz dünyasının global hale gelmesi sebebiyle uluslararası ilişkiler arenasında iktisadî ilişkiler, daha sıkı bir bağ oluşturmaktadır. Öyle ki, bu ilişkiler ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmektedir. Uluslar arasındaki bu bağımlılık önceleri çok uluslu şirketler vasıtasıyla başlamış, daha sonraki dönemlerde de bölgesel ekonomik işbirliği kurumları teşekkül ettirilmiştir. Bu konuda ilk akla gelenler şunlardır: Avrupa Topluluğu (AT),⁶³ Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi (EFTA), Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ekonomik işbirliği bölgesi kurma girişimi olan (KEİB), ABD ile Kanada'nın tesis ettiği (NAFTA) vs.

Bugünkü tabirle söyleyecek olursak, çok uluslu şirketleşme ya da uluslararası nitelikteki bölgesel ekonomik teşkilatlarda örgütlenme, Kur'ân öncesi Araplarda da görülmektedir. Kureyş Suresi'nde Mekkelilere verilen nimet dolayısıyla vurgulanan iki uluslararası ekonomik seyahat neticesinde sağlanan büyük sermaye birikimi, böyle bir neticeyi de beraberinde getirmiştir. Mekke toplumunun, Kur'ân'ın ifadesiyle “*yaz ve kış seyahatleri*” ile bölgesel piyasadaki konumu o kadar güçlenmişti ki, neticede sahip oldukları sermaye kendi hudutlarını aşmış, Taif, Hire ve Yemen'den yabancı sermayedarlarla ticarî ortaklıklar kurmuşlardır. Bu durumun, bugünkü karşılığı olarak, büyük sermayeli çok uluslu şirketlere tekabül ettiği söylenebilir.⁶⁴

Kureyş sûresi Mekkelilerin yaz ve kış ticaret kervanlarıyla dışa açıldıklarına ve “Ümmü'l-Kurâ=Metropol” olan Mekke'nin sürekli olarak ekonomi işine hazır olduğuna işaret etmektedir: “*Kureyş'i yaz ve kış yolculuklarında esenliğe kavuşturduğu için kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Ka'be'nin Rabb'ine kulluk etsinler.*”⁶⁵

Bu sûrede geçen anahtar kavram “ilaf” sözcüğüdür. Bu kelime, karşılıklı iyi ilişkiler anlamındaki “ülfet” kökünden gelmekte olup, ünsiyet, dostluk, iyi geçim, anlaşılma, kaynaşma, dayanışma, yardımlaşma, akit ve müsalaha anlamlarına gelmektedir.⁶⁶ Kısaca bu sûre bizlere şu mesajı vermektedir: “Bir ülkenin refah ve kalkınması, öncelikle kendi içindeki barış ve huzura, sonra da komşu ülkelerle olan iyi ilişkilerine bağlıdır. İçeride barışı gerçekleştirememiş, can ve mal güvenliğini

⁶³ Bu topluluğun ilk ismi, “*Avrupa Ekonomik Topluluğu*” idi.

⁶⁴ Ali, Cevad, *el-Muhassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat 1980, VII, 421.

⁶⁵ 106. Kureyş 1-4.

⁶⁶ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, tsz., IX, 9-12; Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh*, Mısır 1956, IV, 1332; Elmalılı, *age.*, IX, 6150.

sağlayamamış olan bir ülkenin ekonomisi gelişme göstermez, aksine kısa zamanda çökmeye mahkum olur. Bunun gibi gerek siyasî gerek ekonomik alanlarda komşularıyla iyi ilişkiler kuramamış bir ülkenin ekonomisi de sürekli tehdit ve tehlike altında demektir. Böyle bir ekonominin kendinden beklenen gelişmeyi göstermesi mümkün olmaz. Sağlam bir ekonomi, içerde barış ve huzura, dışarıda düzenli ve istikrarlı ilişkilere muhtaçtır”.⁶⁷

Bu seferleri sayesinde Kureyşliler, ekonomik bakımdan kalkındıkları, maharetli tüccar oldukları gibi çeşitli kültür ve medeniyetlerle de karşılaşılıyor, onlardan etkileniyordu. Hac mevsiminde kurulan panayır/fuarlar, ticaretlerinin canlanmasına vesile olduğu gibi bu mevsimlerde kurulan mahkemeleri, şiir ve konuşma yarışmalarını, Suriye ve Irak gibi çeşitli ülkelerden gelen insanlar bunları izlerdi. Bütün bunlar da Kureyş’in sosyal, ekonomik ve kültürel ilişki içinde olmalarına katkıda bulunurlardı.⁶⁸

6. İnanmayanlarla Dostluk: Kur’ân uluslararası ilişkiler bazında karşılıklı iyi ilişkileri esas almaktadır. Dinî, etnik, ve kültürel farklılıklara açık bir toplum yapısı öngörmektedir. Müslümanlara karşı düşmanca davranışlar içinde bulunmadıkça diğer topluluklarla ilişkilerde barışın, dostluğun esas olduğuna işaret edilmiştir.

İnsanlarla dostluk kurma Kur’an’da “veli” sözcüğü ve türevleriyle ifade edilmektedir. Genel olarak, Kur’ân, Müslümanlardan, Müslümanları bırakıp da, Allah düşmanlarını, inanmayanları, münafıkları, Müslümanlarla dinleri uğrunda savaşanları ve onları yurtlarından çıkarıcıları, zalimleri, hicret etmeyen Müslümanları, Allah’ın gazabını hak edenleri ve genel olarak Ehl-i kitabı dost edinmemelerini istemektedir.⁶⁹ Bu tür âyetlerden biri şöyledir: “İnananlar, inananları bırakıp inkarcıları dost edinmesinler! Böyle yapanın Allah katında bir değeri yoktur. Ancak inkarcılardan korunmak için tedbir almanız bunun dışındadır. Allah, sizi kendisiyle uyarır; dönüş Allah’adır.”⁷⁰ Ayette yasaklanan dostluk, inkarcılara karşı gönülden bağlanma ve inananları bırakıp onlara ilgi ve sevgi gösterme manasındaki dostluktur. Buna karşılık Müslüman bir topluluğun, inkarcı toplumla barış imzalaması ve Müslümanlarla savaşmayan inkarcılarla ittifak oluşturmaları olağan bir durumdur. Nitekim Allah, inananları, kendileriyle din

⁶⁷ Işık, Emin, “Kureyş Suresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi”, *MÜİFD*, İstanbul 1985, sayı: 3, s. 12.

⁶⁸ Ateş, *age.*, XI, 109.

⁶⁹ Bkz. 3. Al-i İmrân 118; 4. Nisâ 89, 139, 144; 5. Mâide 51-57; 6. En’âm 70; 60 Mümtehine 1.

⁷⁰ 3. Al-i İmrân 28.

uğrunda savaşmayan ve kendilerini yurtlarından çıkarmayan kimselere karşı iyilik etmekten ve onlara karşı adil davranmaktan alıkoymaz.⁷¹

İnsanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan akrabalık ilişkilerini kesmeyi yasaklayan Kur'ân,⁷² Allah'a ortak koşmaya zorlamaları halinde gayri müslim anne ve babaya itaat etmemeyi isterken yine de onlarla iyi geçinmeyi emretmektedir.⁷³ Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ, müşrik olan annesi yanına geldiğinde onunla görüşüp görüşemeyeceğini sorduğunda Hz. Peygamber annesiyle görüşebileceğini söylemiştir.⁷⁴

Mümtehhine sûresinin ilk âyetlerinde Müslümanlara gayri müslim akrabalarıyla ilişkilerini kesmeleri için telkinde bulunmuştur. Ancak Allah Teâlâ aynı sûrenin 7. âyetinde ise Müslümanlarla gayri müslim akrabaları arasındaki düşmanlığın sevgiye dönüşeceğini müjdelemektedir. Bu müjde Mekke'nin fethiyle gerçekleşmiştir: *“Belki Allah, sizlerle onlardan kendilerine karşı düşmanlık beslemekte olduklarınız arasında bir sevgi bağı kılar. Allah güç yetirendir. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”*

Bu âyette Müslümanlarla diğer insanlar arasındaki münasebetlerde ve uluslararası ilişkilerdeki şu temel ilke yerleştirilmektedir: İnsanlarla ilişkiyi kesmenin ve husumetin, düşmanlığa bağlı bulunduğuudur. Ama bu durum ortadan kalkacak olursa iyiliğe layık olana iyilik yapılacağı her türlü ilişkide adaletli davranılacağı ifade edilmektedir.

B. HASMANE İLİŞKİLER

Dostane ilişkilerin zıddı olan *hasmane ilişkiler* bağlamında değerlendirebileceğimiz tek husus, savaştır. Bu da bütün barışçı yolların sonuç vermemesinden doğan arizî bir durum olmaktadır.

1. Savaş: Devletlerin aralarındaki krizlere yol açan anlaşmazlıkları diplomatik ve diğer barışçı yollarla çözemedikleri zaman başvurdukları en son yol, askerî çatışma veya diğer adıyla savaştır. Savaş, en genel anlamıyla, isteklerin karşı tarafa zorla kabul ettirilmesi için başvuru bir şiddet eylemidir. Savaş siyasal örgütlenmelerin aralarında çözemedikleri anlaşmazlıkları güce ve şiddete dayanarak çözme girişimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca savaş, tüm toplumlar arasındaki bunalımlarda sonuç alabilmek için en son başvuru bir yol olmuştur.

⁷¹ 60. Mümtehhine 8.

⁷² 4. Nisâ 1; 47. Muhammed 22.

⁷³ 31. Lokmân 15.

⁷⁴ Bkz: Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul, tsz., “Edeb”, 7-8.

Uluslararası ilişkiler uzmanı olan Michael Haas'a göre, savaş veya savaşa başvurma; insanın doğasından, sosyolojik ve toplumsal yapıdan ve uluslararası sistemin yapısından olmak üzere üç nedenden kaynaklanmaktadır.⁷⁵

Hayatı bütünüyle kuşatan Kur'ân, insanın gerek Allah'la gerek diğer kişilerle olan ilişkilerini düzenlerken bütün eğilim ve zaaflarıyla insan tabiatını göz önünde bulundurur. Bu bakımdan Kur'ân, benliğinde taşıdığı olumsuz eğilimler ve zaafılar arasında insanın kan dökücü ve bozguncu özelliğine de dikkat çeker.⁷⁶ Yeryüzünde bozgunculuk ve kargaşa çıkaracak, kan döküp haksızlık yapacak insanlar ve toplumlar daima mevcut olacağından bunlara engel olmak gerekir. Nitekim Kur'ân'da, *"Eğer Allah insanların bir kısmını diğerleriyle önleyip savmasaydı yeryüzü elbette altüst olurdu. Fakat Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir"*⁷⁷ mealindeki âyetle sulh ve sükunun asıl olduğuna, savaşın bu durumu bozanlara engel olmak için meşru kılındığına işaret edilmektedir.

Kur'ân, eşyanın tabiatında mevcut olan çatışma ve savaşla ilgili ilkeler koyarak tahribatını sınırlı tutmaya çalışmıştır. Savaşla ilgili âyetlerin tamamı Medine döneminde inmiştir. Bunun anlamı şudur: Kur'ân'a göre de savaş, en son başvuru olan arızî bir yoldur. Nitekim 13 yıl gibi uzun bir süre Mekke döneminde Allah, Müslümanlara, sırf Allah'a inanmalarından ötürü, kendilerine her türlü eziyet, işkence, entrika, boykot, öldürme gibi muameleleri reva gören müşriklerle savaş izni vermemiştir. Ancak haksızlığa uğratılarak ve vatanlarından çıkarılmaları sonucunda savaş izni verilmiştir: *"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselere (savaşmaları için) izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir. Onlar yalnızca: 'Rabbimiz Allah'tır' dediler diye, haksız yere yurtlarından çıkarılmışlardır. Allah insanların bir kısmını diğerleriyle savmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan mescidler yıkılıp giderdi. Andolsun ki, Allah kendisine yardım edenlere yardım eder. Allah güçlüdür, üstündür."*⁷⁸

Kur'ân'da bu kuvvet kullanma, "cihad", "harb", "kıtal" ve "nefr" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bunlardan özellikle "kıtal" sıcak savaşı ifade etmektedir. Üzerinde spekülatif yorumlar yapılan "cihad" kavramı, bazen sıcak savaşı ifade ettiği gibi, *"Allah yolunda Allah'ın rızasına uygun bir biçimde yaşama çabası"*ni da ifade etmektedir. Dolayısıyla cihadın savaştan ibaret olduğunu düşünmek, gerçeği yansıtmadığı gibi, Kur'ân'da ifade edilen anlam ve kapsamı bakımından da hatalı sayılır. Buna göre cihad, Allah yolunda savaş da dahil olmak üzere, haksızlıklara

⁷⁵ Arı, Tayyar, *age.*, s. 401.

⁷⁶ 2. Bakara 30, 205.

⁷⁷ 2. Bakara 251.

⁷⁸ 22. Hac 39-40.

karşı gösterilen her türlü gayret ve mücadeleyi kapsar. Saldırıcılık, baskı, zulüm ve sömürüye karşı verilen savaşlar cihad olarak adlandırılır. Toprak genişletmek, ekonomik veya siyasî çıkar sağlamak amacına yönelik savaşlar meşru olmadıkları için cihad sayılamaz. Çünkü Kur'an, hangi şartlar altında ve ne uğrunda savaşılabileceğini açıklamıştır.

Kur'an'a göre barış, insan hayatı için zorunlu bir ilke olduğuna göre, bunu temin etmek de insanın en temel görevleri arasındadır. Zira gerek insanlar ve gerekse toplumlar arasında barış, adalet ve hukuku isteyenler kadar, bunlara engel olan ve insanların can, mal, inanç ve düşünce hürriyetine yönelik saldırıda bulunanlar da vardır. Kur'an, insanın bu temel haklarını güvence altına almak amacıyla, savaş dahil, çeşitli önlemlerin alınmasını öngörmüştür. Ancak Kur'an'ın da kendisine özgü bir takım savaş nedenleri ve hedefleri vardır. Ayrıca savaş sonrası ortaya çıkacak olan esirler konusu da Kur'an'ın önem verdiği bir konudur. Şimdi bu iki konuyu izaha çalışalım:

a) Savaşın Sebepleri: Kur'an'da savaşın sebeplerinin şu gerekçelere dayandığını tespit etmekteyiz: Meşru müdafaa yapmak,⁷⁹ İslam toplumunun güvenliğini sağlamak,⁸⁰ yardım amaçlı savaş,⁸¹ mevcut antlaşmanın ihlali sonucunda savaş⁸² ve misli ile karşılık vermek.⁸³

Savaş, hiç de arzu edilen bir şey olmamakla birlikte,⁸⁴ günümüzde bile kaçınılması mümkün olmayan bir mahiyet arz etmektedir. Savaş buyruğu ancak, Müslüman toplumuna karşı girişilen bir saldırı yahut onun güvenliğini açıkça ve tereddüte yer bırakmayacak biçimde tehlikeye sokan bir tehdidin mevcudiyeti halinde geçerlidir. Bu durumda Müslümanlardan sadece kendileriyle savaşanlarla savaşmaları ve bu savaşlarını düşmanlarının kendilerine karşı tutumlarını değiştirenceye, inanç ve tebliğ özgürlüğünü sağlayıncaya, dinleri konusunda uygulanan baskıları kaldırıncaya kadar devam ettirmeleri istenmektedir.

Haksız yere saldırılmadıkça, kimseye saldırılmaz. Ancak, bir kimse kendi temel haklarını hiçbir ilke tanımayan zalimlere karşı savunabilmek amacıyla bizzat insan doğası itibarıyla savaşa başvurmayı gerekli görür. Kısaca, savaş olgusu, karşı tarafın sadece düşmanlığı sürdürmesi ve İslam'ın öngördüğü hedefin gerçekleşmesine engel olanlara karşı düşünülmüş arızî ve zorunlu bir tedbirdir.

⁷⁹ 2. Bakara 190-194; 4. Nisâ 91; 22. Hac 39; 60. Mümtehine 9.

⁸⁰ 2. Bakara 193; 8. Enfâl 39; 9. Tevbe 36.

⁸¹ 4. Nisâ 75; 8. Enfâl 72.

⁸² 9. Tevbe 4-5, 12-13.

⁸³ 2. Bakara 194; 16. Nahl 126; 22. Hac 60; 42. Şûrâ 40.

⁸⁴ 2. Bakara 216.

b) Savaş Esirleri: Öteden beri bilinen ve uygulanan “savaş esiri” tabiri, bugün de uluslararası ilişkilerde kullanılan bir terimdir. Bir savaşta esir almak her savaşa tanınmış bir haktır. Bununla birlikte devletler, karşı devletlerin bütün vatandaşlarını esir alamaz ve savaş tutsağı sayamaz. Savaş esirliği bir ceza veya bir zarar karşılık verme hareketi değildir. Yalnız düşman taraf eline düşmüş olan kimselerin yeniden savaşa katılmalarını önlemek için alınan bir tedbirdir. Bu açıdan esirlere her zaman insanca davranılması zorunludur.⁸⁵

Arapça’da “savaş tutsağı” karşılığında kullanılan “esir” sözcüğü, “ip vb. şeylerle sıkıca bağlamak” anlamındaki (e-s-r) kökünden türemiş bir sıfattır. Esirlerle ilişkin hükmün açıklandığı şu âyette, önce esir alınma ardından da savaş sona erdikten sonra bir şekilde serbest bırakma hükme bağlanmıştır: *“İnkâr edenlerle savaştığınızda boyunlarından vurun! Sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; sonra onları ya bir lütuf olarak, ya da fidye karşılığında (salverin)!...”*⁸⁶

Hz. Peygamber’in, Bedir Savaşı (m. 624)’nda esir alınan müşriklerden bir kısmını fidye karşılığında serbest bıraktığı, mali durumu müsait olmayıp da okuma yazma bilenlere ise ensâr çocuklarından on kişiye okuma yazma öğrettikleri takdirde serbest bırakılacaklarını açıkça ilan etmesi tarihen bilinen bir husustur.

Esirlerin durumu Batı’da ancak XIX. yüzyıl sonlarından itibaren uluslararası bazı düzenlemelere konu olabilmıştır. 1856 Paris Deklarasyonu’nda ve daha sonraki çeşitli sözleşmelerde savaş kurallarına ilişkin düzenlemelere gidilirken savaş esirlerine uygulanacak muamele, 1874 Brüksel Deklarasyonu’nda on iki madde halinde ele alınmış, ancak bu deklarasyon onaylanmamış ve yürürlüğe konmamıştır. 1899 Lahey Konferansı’nda II. sözleşme ve 1907 Lahey Konferansı’nda IV. sözleşmeyle esirlere uygulanacak muamele on yedi madde halinde düzenlenerek ilk önemli adım atılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında bu düzenlemenin yetersiz kalması üzerine 1929 Cenevre Sözleşmesi ile tamamlayıcı bazı tedbirler alınmıştır. II. Dünya Savaşı’nda bu sözleşmenin birçok alanda gözden geçirilmesi zaruretinin ortaya çıkması üzerine de 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmesi ile bu konudaki en kapsamlı düzenleme gerçekleştirilmiştir.⁸⁷

C. TARAFSIZLIK

⁸⁵ Geniş bilgi için bkz: Sönmezoğlu, Faruk, “Savaş Esiri”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 1996, s. 382-383.

⁸⁶ 47. Muhammed 4.

⁸⁷ Cenevre’de imzalanan dört ana sözleşmenin 3. maddesidir. Bkz. Sönmezoğlu, “Cenevre Sözleşmeleri, 1949”, *age.*, s. 125.

Uluslararası ilişkilerin hukukî boyutuyla ilgili olan “tarafsızlık” ya da modern kullanımı olan “bağlantısızlık” kavramı, savaş zamanı ile ilgili siyasî bir stratejidir. Tarafsızlık, bir devletin, iki ya da daha fazla devlet arasında çıkmış olan bir savaşta savaş dışında kalacağını bildirmesidir. Tarafsız kalan devlete uluslararası hukuk, bazı haklar tanımakla birlikte ödevler de yüklemektedir. Böyle bir devlet, savaşan taraflara askerî yardımda bulunmama ve sınırları içinde askerî hareketler için üs vermemekle yükümlüdür. Diğer devletler de tarafsız devletin bu statüsüne saygı göstermek zorundadırlar. Savaş esnasında ilan edilmiş olan tarafsızlığın hükmü savaş bitiminde son bulur. Tarafsız ülke, isterse tek taraflı bir tasarrufla tarafsızlığına son vererek savaşa gireceğini açıklayabilir.⁸⁸

Kur’ân, savaş yapmak istemeyen grupların varlığından “i’tizal” sözcüğü ile bahsetmiş ve bunların tarafsızlığına saygı gösterilmesini istemiştir: *“Keşke onların inkar ettikleri gibi siz de inkar etseniz de, kendileriyle aynı olsanız isterler. Öyleyse, onlar Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dost tutmayın. Eğer yüz çevirirlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan dost ve yardımcı edinmeyin. Ancak aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmaktan yürekleri sıkılarak size gelenler hariç. Allah dileseydi sizin başınıza onları musallat ederdi de sizinle savaşarlardı. O halde onlar, **sizden uzak dururlar**, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size, onlara saldırmak için bir yol vermemiştir. Diğerlerinin de, hem sizden güvende olmayı, hem de kendi toplumlarından güvende olmayı istediklerini göreceksin. Ama her ne zaman bozgunculuğa çağrılırsalar, baş aşağı ona atılırlar. Eğer bunlar **sizden uzak durmaz**, size barış önermez ve sizden el çekmezlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onlara karşı size apaçık yetki verdik.”*⁸⁹

Bu âyetlerden anlaşılacağı üzere, Müslüman toplumuyla savaşmayıp, bir tarafa çekilen ve barış içinde yaşamak isteyen toplumların bu tarafsızlıklarına saygı gösterilmesi istenmektedir.

Kur’ân’-ı Kerim, tarafsızlık anlamına gelen ‘i’tizal’ sözcüğünü kullanmamakla birlikte Tövbe sûresinin 4. âyetinde de tarafsızlık konusunu gündeme getirmektedir: *“Ancak antlaşma yaptığınız müşriklerden, hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve **size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların antlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın! Çünkü Allah korunanları sever.”***

Bunlardan başka çeşitli vesilelerle birkaç kez atıfta bulunduğumuz Mümteherine sûresinin 8 ve 9. âyetleri aslında uluslararası ilişkilerin yapısal

⁸⁸ Bkz. Sönmezoğlu, “Tarafsızlık”, *age.*, s. 422-423.

⁸⁹ 4. Nisâ 89-91.

çerçevesini belirlerken bir taraftan da bu tarafsızlığı benimseyenlere karşı Müslüman toplumların davranış tarzını ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, gerek "i'tizal" kavramıyla gerekse onu çağrıştıran sözcüklerle, uluslararası ilişkilerdeki tarafsızlık halinin meşruiyet ve hukukî sonucunu açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁰

Tarafsızlık durumu ile ilgili olarak Kur'ân, bazı hükümler getirmiştir: Müslümanlara karşı savaşlarda İslam düşmanlarına yardım etmeyen ve tarafsız kalan topluluklara karşı saldırıda bulunulmaması, can güvenlikleri garanti altına alınması, adaletin gözetilmesi ve yapılan antlaşmalara sadık kalınarak normal ilişkilerin devam ettirilmesidir.

SONUÇ

Vahiyler zincirinin en son halkası ve bunun doğal sonucu olarak da evrensel olan Kur'ân-ı Kerim, hiçbir ırk, dil, cins, toplum ve zümre ayırımı yapmaksızın bütün insanları ilahî vahyin muhatabı ve aynı insanlık ailesinin üyeleri saymaktadır. İnsanlara aynı anne babadan geldiklerini bildirerek aralarındaki bazı farklılıkların düşmanlık sebebi değil, karşılıklı iyi ilişkilere bir vesile olarak görülmesini telkin etmektedir. Aralarındaki tek üstünlük ölçüsünün, yeryüzünde üstlenilen beşerî sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirmekten ibaret olduğunu belirtmektedir. İnsanların farklı etnik yapıya sahip olmaları ve ayrı toplumlar oluşturmaları, kendilerine verilen nimetler hususunda bir imtihan, insanlığın ideal ortak ve hedefleri için bir yarışma ve işbirliği aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla Müslüman toplumların gayri Müslim toplumlarla ekonomik, kültürel, askerî, siyasî, barış, dostluk vb. hususlarda işbirliğine giderek bu alanlarla ilgili çeşitli antlaşmalar yapabilmelerinde bir engel bulunmamaktadır.

Kur'ân'da uluslararası ilişkilerin barış içinde sürdürülebilmesi ve bunun sağlam temellere oturması için toplumlar arasında karşılıklı güven ve insan haklarına saygı büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Kur'ân, gerek özel gerekse uluslararası ilişkilerde Müslümanlara, verdikleri sözleri tutarak karşılıklı güveni sarsacak davranışlardan kaçınmalarını, insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan adaletle davranmalarını, kin ve düşmanlıklar yüzünden zulüm ve haksızlığa başvurmamalarını emretmektedir.

⁹⁰ Tarafsızlık ve hukukî sonuçları ile ilgili geniş bilgi için bkz: Yaman, Ahmet, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Ankara 1998, s. 317-326.

Savaşın en son başvuru ve arızî bir durum olduğunu söyleyen Kur'ân, Müslüman bir toplumun gayri müslim toplumlarla ilişkilerinin barış esasına dayandığı ve bu ortamın ancak gayri müslimlerin düşmanca tavırları sebebiyle bozulabileceği ifade etmektedir. Ayrıca o, Müslümanlarla savaşmadıkları sürece gayri müslimlere karşı savaş yoluyla mücadele edilmeyeceğinin de altını çizmektedir.

Kur'ân, yeryüzünde insanî bağları kuvvetlendirmeye, toplumları insanî gayelerle birbirine yaklaştırmaya, karşılıklı ilişkileri faydalı hususlarda iş birliğine dayandırmaya büyük önem vermektedir.

Kur'ân'ın öngördüğü değişmez esasların şunlar olduğunu söyleyebiliriz:

İnsan hür olarak doğar. İnsan yaşamak için doğar. İnsan inanç özgürlüğüne sahiptir. Adalet ilkesini esas edinir. İnsan barışın sadık bir hizmetkarıdır. Ulusal ve uluslararası barış içinde yaşama temel esastır. İnsan haklarına saygı ön planda yer almalıdır. Yabancı boyunduruğuna girmeden insanın özgürlüğü ve eşitliği esastır. Ülkeler arası ilişkileri düzenleyen ahlâkî ve hukukî kurallar olmalıdır. Silahlar sınırlandırılmalı ve insan öldürmenin verdiği zarar boyutu göz önünde bulundurulmalıdır.